

"Privatno Realno" kot presežek kulture

mag. MATJAŽ KOVAČIČ, asist.
Pedagoška fakulteta v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Družboslovje se praktično od svojih začetkov ukvarja s problemom prenosa splošnih družbenih pravil na posameznika. Nekateri pristopi trdijo, da se posameznik popolnoma podredi kolektivnim normativom bodisi zavestno bodisi nezavedno, spet drugi, da je bolj ali manj svoboden v svojem delovanju. Prispevek osvetljuje slabosti nekaterih psihoanalitskih in antropoloških pristopov, ki jih lahko umestimo v množico teorij, pogosto označenih kot "kulturno deterministične", saj posamezniku ne puščajo avtonomije in svobode pri njegovem ravnanju. Avtor ne spodbija determinističnega vpliva kolektivitete na partikulariteto, pač pa daje pomembnejšo vlogo privatni, individualni in enkratni zgodovini posameznika pri oblikovanju njegovega vedenja v družbi. Avtor zagovarja obstoj povsem novega koncepta "privatnega Realnega" kot sfere psihičnega, ki določujoče vpliva na posameznikovo ravnanje znotraj okvira kulturno normiranih ravnanj.

Ključne besede: psihoanaliza, antropologija, socializacijska teorija, kultura

ABSTRACT**"PRIVATE REAL" AS THE SURPLUS OF CULTURE**

Since their beginnings, social sciences have been dealing with the problem of transference of general social rules to the individual. Some theories explain behaviour of an individual as completely inferior to the collective norms whether conscious or unconscious, on the other hand many strategies propose that the individual is more or less independent in his actions. This article discusses weaknesses of some psychoanalytical and anthropological approaches, which could be seen as part of a group of theories, commonly referred to as "cultural determinism", because the individual has no autonomy and freedom to co-decide upon actions that constitute his own behaviour. The author is not disproving the deterministic influence of collectiveness to particularness. He emphasizes the role of private, individual and unique history of the individual by shaping his own behaviour in society. The author pleads the existence of a completely new concept of "private Real" as psychic sphere, which has decisive affect on the behaviour of the individual inside the framework of culturally nominative actions.

Key words: psychanalysis, anthropology, socialization theory, culture

Ali kultura res determinira posameznika na način, ki ga predlagajo kulturni deterministi, to pomeni, da posameznik dojema realnost na kulturno specifičen in sugeriran način? Za to obstaja mnogo trditev; na eni strani jo zagovarja funkcionalistična tradicija v antropologiji in delno iz nje izhajajoča strukturalna antropologija Clauda Lévi-Straussa, ki se v nekaterih pogledih naslanja na antropologijo Marcela Maussa (prim. Lévi-Strauss 1950/1996:251-2); na drugi strani pa psihoanaliza s Sigmundom Freudom prav tako zatrjuje, da so osnovni vzorci, ki jih ponotranjimo v zgodnji infantilni dobi, nekako determinirajoči za naš libidinalni ustroj (prim. Freud, 1905/1995). Iz teh pristopov izhaja, da je kultura tisti operator, ki posamezniku znotraj neke socialne organizacije s specifičnimi pravili ne pusti delovati mimo kulturnih normativov.¹ Tako je posameznik obsojen na vedenja, ki so predvidena v množici vseh kulturnih vedenj te specifične kulture. Vendar se je potrebno vprašati, kaj je tisti dejavnik, ki posameznika napeljuje k spoštovanju pravil in nenazadnje h kršenju le-teh? Če združimo antropološki in psihoanalitski pristop, lahko poskusimo dobiti odgovor na to vprašanje.

Pri tem ne moremo mimo sfere, ki so jo v razsvetljenskih časih imenovali *psihološka* ali kasneje *psihična*. Sfera psihološkega ali psihičnega predstavlja enega osrednjih konstitutivnih elementov človeškega bitja in najverjetneje tudi eno od sidrišč kulturnih pravil v posamezniku. Kajti kultura mora seveda imeti nek locus znotraj posameznikov kot nosilcev kulture² (Sapir, 1994:139). Saj mora biti tisto, kar vsakega člana kulture sili, da upošteva pravila, ki se jih je naučil, tudi notranje narave in inherentno vsakemu posamezniku (prim. Durkheim, 1912/1965:240). Če je moč ta locus opredeliti, potem je to lahko zgolj sfera psihološkega ali psihičnega. V tem tekstu želim izpostaviti nekatere antropološke pristope k pojmu psihološkega, ki pa ne glede na svojo orientacijo do tega pojma (bodisi ga zanikajo bodisi potrjujejo), opozarjajo na delovanje bitnosti znotraj človeka, ki jo lahko lociramo onstran kulturno definiranega simbolnega sveta. Bitnost, ki jo po zgledu Jacquesa Lacana imenujem "privatno realno" predstavlja košček človekovega psihične konstitucije, zaradi katere je potrebno premisliti trditve kulturnega determinizma in v ta pristop vnesti nekatere omejitve.

TYLOR, MAUSS, LÉVI-STRAUSS IN PROBLEM PSIHOLOŠKEGA

Status sfere psihološkega, ki je pri proučevanju človeka še kako pomembna, se je znotraj antropološke misli spreminjal. Zagotovo pa fundamentalni aksiom predstavlja kronološko "prva" definicija kulture, ki je napolnila na raziskovanje duhovne razsežnosti človekovega delovanja. Tylor je kulturo definiral takole:

"Kultura je kompleksna celota, ki vsebuje znanje, vero, umetnost, moralo, zakone, običaje in katerekoli druge sposobnosti in navade, ki jih posameznik pridobi kot član družbe."³ (Tylor, 1871:1).

Definicija postavlja kulturo kot povsem nematerialno entiteto. Poudarjena je njena duhovna razsežnost, ki pa napoveduje takšno "agregatno stanje" kulture tudi na posa-

¹ Seveda je treba upoštevati tudi deviantno vedenje, ki pa je vračunano v kulturno stigmatizirano vedenje. Vsak posameznik namreč krši kulturna pravila ravno na način, kot mu to sugerira prav ta kultura. Množica kulturnih pravil vsebuje tako elemente zaželenega kot tudi deviantnega vedenja. Ko posameznik krši pravila, jih krši na kulturno določen način (prim. Barnouw, 1985).

² S Sapirjevimi besedami: "Gledano analitično, je posameznik nosilec kulture" (Sapir, 1994:139) ali natančneje: "Pravi psihološki locus kulture je posameznik ali specifično označen seznam posameznikov." (ibid.: 141).

³ "That complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom and anyother capabilities and habits acquired by man as a member of society." (Tylor, 1871:1).

meznikovem nivoju. Če so kulturna pravila in kulturni vzorci kje uskladiščeni, potem je to nedvomno znotraj sfere, ki jo imenujejo psihološko ali psihično. Gre namreč za vsebine in moduse delovanja, ki se jih priučimo v procesu socializacije oziroma inkulturacije (prim. Godina, 1985).

Vendar so, kot že rečeno, različni antropologi na različne načine razlagali status psihološkega znotraj predmeta antropološkega proučevanja. Dva, ki jih lahko štejemo med najbolj znana imena v antropologiji, sta zagotovo Marcel Mauss in Claude Lévi-Strauss. Poglejmo najprej Maussovo opredelitev statusa psihološkega pri človeku.

Mauss da psihološkemu statusu samostojne entitete v človeku in ga s tem označi za socialno, biološko in psihološko bitje. Tri dimenzije, ki jih je pri človeku potrebno proučevati, po Maussovem mnenju popolnoma izčrpajo fenomen proučevanja človeka kot predmeta antropologije (Mauss, 1950/1998:254). Z drugimi besedami, če proučujemo vse tri sfere hkratno in zadostno, ne ostane noben presežek, ki ne bi bil zajet že v enem od polj, ki jih mora antropologija upoštevati pri analizi svojega predmeta. Lahko bi rekli, da ima kultura kot sklop pravil, ki omejujejo posameznikovo vedenje, svoje domovanje v psihološkem polu človeka (poleg socialnega in biološkega).

Status, ki ga je ta sfera pridobila z Durkheimom in Maussom (predvsem s slednjim), pa ji je odvzel Claude Lévi-Strauss. Njegovo mnenje namreč umešča sfero psihološkega znotraj dela človeka, ki je podvržen družbenim dejavnikom in ji odreka status samostojne bitnosti. Lévi-Straussova trditev, da psihološkega kot posebne entitete zunaj družbenega ni (prim. Lévi-Strauss, 1950/1996:243) in da se vpisuje v red socialno-kulturnega pola človeka, ki predstavlja protipol biološko-fizičnemu polu (Lévi-Strauss, 1958) se sprva zdi smiselna. Dobesedno pravi Lévi-Strauss takole:

"Res je torej, da je v nekem smislu vsak psihološki pojav sociološki pojav, da je duševno identično z družbenim." (Lévi-Strauss, 1950/1996:243).

Da je duševno identično z družbenim pomeni, da mora biti posameznik, če upoštevamo Tylorjevo kot tudi Straussovo definicijo kulture,⁴ popolnoma vpet v družbena pravila kulture, v katero je rojen, oziroma katere član je. To pomeni tudi, da mora biti inkulturacija oziroma socializacija popolnoma uspešna, da zagrabí posameznika v celoti. Ne sme priti do presežka, ki bi ubežal kulturno narekovani simbolizaciji, ki je je deležen posameznik. Zato je tudi mogoča trditev, ki enači vsak psihološki in sociološki pojav, kajti popolna zajetost posameznika v sfero družbenega oziroma socialno-kulturnega mu ne pusti možnosti izbire med "kulturno vodenim" in "spontanim" dejanjem.

Vidimo torej, da se je v duhu razprave o obstoju psihološke sfere znotraj človeka Lévi-Strauss sicer oddaljil od prvotnega Maussovega pojmovanja in zanikal obstoj bitnosti, ki ji je Mauss še priznaval status ene treh fundamentalnih kategorij človeka kot bitja. Vendar je pa ohranil determinističen pristop, v katerem proces inkulturacije posamezniku ne daje možnosti za izbiro njegovega vedenja v okviru delovanja znotraj kulture. Kljub temu pa je morda potrebno upoštevati tudi tisti pol človeka, ki daje človeku kot bitju lastnost, da se v univerzum vpisuje tudi kot individualno in enkratno⁵ bitje.

Odgovor na vprašanje, ali obstaja v človeku takšna sfera, ki predstavlja osnovo za njegovo individualno vedenje/delovanje, se ponuja preko ovinka, ki ga zarisujeta psiho-

⁴ Claude Lévi-Strauss definira kulturo kot "strdek običajev, tehnik, idej, verovanj, ki ga spočenjajo posamezniki, a je trdnejši kot kdorkoli izmed njih" (Lévi-Strauss, 1983/1985:48), kar je zelo blizu Tylorjevi definiciji. Seveda je potrebno poudariti, da pri L.-Straussu umanjka socializacijski moment, ki je pri Tylorju zelo signifikanten.

⁵ Bolj primerna od slovenskega izraza bi bila angleški "unique" ali nemški "einmalig", saj bolj zgovorno opišeta neponovljivost in specifičnost v tem primeru človekovega oziroma posameznikovega fenomena.

analiza in socializacijska teorija. Socializacijska teorija se v veliki meri strinja s tistim delom Tylorjeve definicije, ki pripisuje kulturi element učljivosti; posameznik se kulture namreč nauči kot član družbe (prim. zgoraj). Vse to velja tako v splošnem, družbenem smislu, kot tudi v individualnem smislu. Antropologijo zanima prav ta splošna, abstraktnjša raven, ki velja vobče. Če pa pogledamo psihoanalitični zorni kot, je ob vprašanju, ali obstaja v posamezniku psihično kot bitnost, potrebno upoštevati predvsem subjektivni oziroma privatni, specifični segment procesa socializacije oziroma inkulturacije. Psihoanaliza namreč z Lacanom uči, da se tudi privatna realnost napaja iz neke prediskurzivne sfere, okoli katere se šele formira Simbolno.

S. FREUD

Zorni kot psihoanalitičnega opazovanja, ki je relevanten za zgornje vprašanje, je poudarek na privatni izkušnji posameznika in poskus razlage vpliva kulture na njegovo ravnanje, ki ima osnovo v psihični sferi vsakega člana kulture. Odgovor na vprašanje, zakaj posameznik postopa na ravno določen način znotraj mnogo širšega spektra kulturno predpisanih ravnanj, lahko najdemo v privatni sferi vsakega člana specifične kulture. Ob tem je treba upoštevati tako kulturne omejitve (na splošni ravni) kot tudi posameznikove izkušnje (na individualni ravni). Predpostavka Sigmunda Freuda, da vsak objekt ljubezni nekega subjekta "spominja" njegov prvi objekt, nudi začetek argumenta, ki odgovarja na zgornje vprašanje:

"Ne brez dobrega razloga je sesanje na prsih matere postalo zgled za vsak ljubezenski odnos. Najdenje objekta je pravzaprav ponovno najdenje." (Freud, 1905/ 1995: 99).

Ravno mati je torej tista, ki predstavlja objekt že v zgodnji fazi posameznikovega razvoja. Iskanje ugodja v tem odnosu lahko primerjamo z iskanjem prvotnega ugodja ob sesanju materinih prsi. Gre za vzpostavitev ne samo seksualnega ugodja, temveč samih pogojev uživanja, katerih vir je mati kot prvi veliki Drugi. Mati, ki je glavni referent ugodja, s svojo aktivnostjo spodbuja ravno to, kar se kasneje vzpostavi kot zahteva po ugodju.

Seveda v institutu družine represija najprej zadene incestuozno razmerje do matere, zato je otrok ta objekt prisiljen zapustiti najprej. Taka prepoved predstavlja oviro, s katero se mora soočiti posameznik v procesu socializacije. Vendar pa infantilna izbira pomeni trajno zasedbo objekta v smislu, da ta matrica izbora zmerom stoji za odrom, kjer se dogaja igra izbire objekta. Mati ostaja namreč model, s katerim morajo biti usklajeni vsi kasnejši objekti, ki jih posameznik izbere. Gre za libidinalno navezanost na mater, ki služi kot prvi objekt in ga kulturna intervencija skuša odstraniti. Vendar ji to ne uspe popolnoma, kajti ostanki tega diadnega razmerja vplivajo na proces izbire objekta pri slehernem posamezniku. Freud se glede tega jasneje izrazi takole:

"Tudi kdor se srečno izogne incestuozni fiksaciji⁶ svojega libida, se ne odtegne povsem njegovemu vplivu." (ibid.: 104).

⁶ Na tem mestu je treba opozoriti na razliko med incestuozno fiksacijo in vplivom libidinalne zasedbe objekta. Prva se nanaša na perversije, ki so posledice tako premočne določene faze v seksualnem razvoju posameznika kot spodletele razrešitve Ojdipa. Cilj seksualnega užitka pri infantilni fiksaciji je predstavljen oziroma je ostal na razvojni stopnji, ki načeloma ni genitalna, temveč se omejuje na nek objekt ali del telesa, ki je v tej fazi prevladujoč. Libidinalna zasedba objekta pa ni tako fatalna za socializanda. Vse, kar se ohrani v zreli fazi posameznikovega razvoja po razrešitvi Ojdipa, je narava te izbire, tako da objekt, ki je bil izbran kot prvi, ponuja zgled za podobne objekte, v katere je moč investirati libidinalno energijo.

Dovolj jasno je, da Freudova koncepcija predpostavlja, da se v diahroni perspektivi izgubljen prvotni objekt doseganja ugodja ohranja v polju nezavednega – v redu govornice – in se ponovno vzpostavi kasneje, ko posameznik že funkcionira po kulturnih pravilih, pridobljenih s socializacijo. Vse kaže na to, da se nekaj v subjektu odtegne kulturnim pravilom, saj kljub kulturni prepovedi v posamezniku ostane težnja po objektu, ki je prepovedan z moralnim/kulturnim zakonom.

J. LACAN IN "DAS DING"

Lacan pomen matere kot prvega seksualnega objekta in prvega generatorja ugodja še bolj poudari. Mati zanj predstavlja prvega velikega Drugega, torej prvo instanco, ki začne vpeljevati red Simbolnega, ki ga lahko primerjamo, če grobo poenostavljamo, s kulturnimi pravili. Mati ni samo "prvi veliki Drugi", ampak generator ugodja in posameznikovega vedenja skozi vso njegovo specifično, privatno zgodovino. Mati kot objekt v Lacanovi terminologiji namreč predstavlja "das Ding".⁷ Objekt, ki je zaželen, gledano retroaktivno po kulturni intervenciji, imenovani prepoved incesta. Le preko te prepovedi zremo za das Ding (prim. Lacan, 1986/1988:85). Das Ding "je mati, objekt incesta" (ibid.: 72).

Ta objekt, kot trdi že Freud (prim. zgoraj), želimo "ponovno" najti. Vendar ta želja za zmeraj ostane nezadovoljena, saj je geneza Simbolnega⁸ oziroma kulturnih omejitev,

⁷ Pojem "das Ding" ohranjam v izvorni Lacanovi dikciji. Slovenski prevod Lacanove Etike psihoanalize uporablja termin "Stvar". Problem prevoda je zaradi različnih nemških izrazov Ding in Sache, ki imata slovenska ekvivalenta v besedah stvar in reč, čeprav se temeljno razlikovanje ne ohrani. V Lacanovem aparatu ima Sache pomen neke vrste označevalcev, ki nudijo fantazmatske ekvivalente v redu *Vorstellungsrepräsentanz* za samo das Ding. Označevalni zastopniki v redu govornice se umeščajo v polje pomena Sache, original pa v red pomena das Ding. To razmerje ponazori Lacanov stavek: "Die Sache ist das Wort des Dinges." (Lacan, 1986/1988:65)

⁸ Simbolno je v Lacanovi terminologiji vse, kar je podvrženo redu označevalca: "... očitno je, da so stvari človeškega sveta stvari univerzuma, strukturiranega v govor, da vse uravnava govornica, ki jo obvladujejo simbolni procesi." (Lacan 1986/1988:49). Vse, kar je označeno, spada v red Simbolnega: misli, predmeti, stvari, dejstva, imena itd., vse, za kar imamo jezikovno zastopstvo. Glavni operator Simbolnega je govornica. Kar je jezikovno označeno, je zmeraj preko socializacijskih procesov posredovano subjektu, ki ob svoji vključitvi v družbo nima druge možnosti, kot sprejeti in se učiti posredovanih označb, ki so jezikovne, oziroma pripadajo redu Simbolnega. Socializacija namreč poteka v sferi Simbolnega. In kot je znano, socializacija predstavlja proces celotne interakcije posameznika z okoljem. Individuum kot organizem v družbi potrebuje še tehnike za preživetje in tehnike komunikacije za sporazumevanje med posamezniki v družbi. Zato potrebuje Simbolno in znotraj tega jezikovno mrežo, ki postavi skupne imenovalce komunikacije. Elementarna oz. kategorialna znanja torej, ki jih subjekt prejme preko učenja in interakcije z okoljem preko materinega jezika. Simbolna mreža se splete iz označenih pomenov, ki so zaključeni, samo-referenčni ter inter-referenčni (prim. Saussure 1916/1997:85-92). Antropološko ime za Simbolno je kultura.

Realno in Simbolno sta tesno prepletena pojma, ki ju je težko ločiti skozi analizo posameznih delov triade Realno-Simbolno-Imaginarno. Polje Realnega lahko razumemo kot neko podstat za polje Simbolnega, katerega simbolno "prekrije". Realno torej kot polje rekrutacije bitnosti; iz te množice se napaja sfera bivajočega s posredovanjem Simbolnega. Vsi elementi množice Realnega so potencialni elementi množice bivajočega – Simbolno rekrutira elemente bivajočega iz množice Realnega. Realno se kaže kot posebno pred-ontološko polje, je osnutek bivajočega. Na Realno ne moremo gledati, niti ga spoznati, ker uhaja simbolizaciji. V kolikor je Realno simbolizirano, ni več Realno, temveč Simbolno. In Simbolno je epistemološki minimum, ki ga lahko spoznamo, je tisto najbolj elementarno, kar nam sploh omogoča percepcijo posameznih bitnosti. Simbolna mreža označevalcev je tista, ki omogoči neko oprijemljivo strukturo, skozi katero dojemamo svet.

Vendar pa Simbolno ni popolnoma dosledno. Simbolni univerzum ima pomanjkljivosti. Tukaj lahko

ki jih je moral sprejeti posameznik v procesu inkulturacije oziroma "inicijacije v Simbolno"⁹ in ki določa skupino potencialnih objektov za člana družbe, že zdavnaj eliminirala mater iz te množice možnih objektov. Subjekt lahko torej tava in izbira le med preostankom vseh objektov, ki niso zajeti v prepovedi incesta. "Želja po materi ne more biti zadovoljena" (Lacan, 1986/1988:70) ravno zato, ker nam mater izbriše iz registra možnih objektov omenjena kulturna intervencija.

Ker je "das Ding" prepovedan, ga zanikamo, kar pomeni, da smo potlačili das Ding kot izvor užitka (prim. Lacan, 1986/1988:85). In vendar se poteze das Ding neke v posamezniku ohranjajo in kot matrica za izbor dovoljenih objektov ostaja aktivna, tako kot velja za Freudov "ponovno najdeni objekt" (Freud, 1905/1995:99) ter igra ključno vlogo pri subjektovi ponovni izbiri objekta. Še zmeraj pa ostaja zanimivo vprašanje, ali je pomen matere določen z organsko in kasneje socialno odvisnostjo otroka od matere, vsaj v prvotni socializacijski diadi mati – otrok, ali gre za kulturno določen pomen, ki retroaktivno obudi pretekle otrokove izkušnje v tej diadi. Freudov pristop je povsem diahron, češ mati je prvi objekt in ta pomen se ohrani skozi posameznikovo privatno zgodovino. Lacan pa ponovno Freudu odvzame diahrono gledanje in vpelje sinhronega, kot to počnejo strukturalisti. Če je kulturna prepoved tista, ki šele pripiše materi pomen zelenega objekta, potem velja diahrona opredelitev pomena pač za nazaj, od točke prešitja.¹⁰ Ne glede na to očitno obstajajo neke vrste "čutnih podat-

ponovno opozorimo na tesno povezavo med simbolnim in jezikom ter omenimo Sapirjeve besede o slovnici, ki je formalni reprezentant jezika: "Pojem slovnice, univerzalnega elementa jezika, pomeni generaliziran izraz občutka, da so analogni koncepti ih relacije na najboljši možni način simbolizirani v analogne forme. Če bi jezik zmeraj bil popolnoma "gramatikalen", bi bil idealna naprava za konceptualno izražanje. Na žalost, ali pa na srečo, noben jezik ni tiransko dosleden. Vse slovnice puščajo." (Sapir, 1921/1949:38). Tako kot puščajo vse slovnice, tako pušča tudi Simbolno.

9 Subjekt je iniciiran v Simbolno, ko je socializiran, ko torej sprejme in internalizira družbena pravila in jih obravnava kot svoje imperative. Seveda je tukaj na delu celotna teorija socializacije, ki razlaga ravno ta proces prenosa kulture na posameznika. Glede samega socializacijskega procesa pa je treba dodati naslednjo pripombo. Proces, ki ga imenujemo socializacija, inkulturacija, kulturacija pomeni celoten kontakt posameznika in kulture (družbe). Gre za interakcijo na vseh nivojih. Poudariti je potrebno, da je ne smemo razumeti morda kot učenje ali vzgojo, pač pa striktno v tem najsplošnejšem smislu. Socializacija kot proces interakcije subjekta in objektnega namreč vsebuje poleg eksplicitnih in zavestnih načinov kontaktiranja tudi take, ki so implicitni in nezavedni. Ravno ti zadnji pridejo v tukaj obravnavani tematiki najbolj do izraza. Naslednja značilnost socializacije je njena dvojnost. Pomembna je tako za posameznika kot za družbo. Posamezniku nudi mehanizme preživetja in njegovo individualno učlovečenje, družbi pa garantira njeno kontinuiteto (prim. Godina, 1985: 394).

Razmerje med posameznikom in družbo je pri socializacijski teoriji skorajda glavni predmet proučevanja, zato je v okviru te obravnave ne smemo zanemariti. Pri tem razmerju je pomemben še en vidik; posameznik je v odnosu do družbe podrejen. Družba namreč s socializacijo nad njim izvaja represijo. Celoten proces socializacije ima tako značaj represivnosti, pri kateri posameznik predstavlja tisti element, katerega interesi se morajo zmeraj podrežati družbenim (prim. Godina, 1985). Tukaj ne gre za nekak altruizem, pač pa za čisto funkcionalnost – družba mora namreč "vsiliti" svoje interese zavoljo lastne reprodukcije. "Zahtevati" mora neko uniformnost, podrejanje pravilom, ki jih nato morajo izvrševati ravno posamezniki kot člani družbe.

10 "Točka prešitja" (point de capiton) v Lacanovi teoriji predstavlja retroaktivno simbolizacijo: "Točka prešitja je dejansko 'stvariteljska' gesta v strogem pomenu: gesta, s katero se 'kaos' zmede, dezorientacije itn. spremeni v smiselni red, v 'novo harmonijo', (...) gesta, s katero naenkrat, 'kot po čudežu', postane berljivo, smiselno to, kar je pred tem bilo grozljiv kaos." (Žižek, 1983:17). Simbolno ne operira z novimi pomeni ex nihilo, temveč vpelje nov pomenski red, preko katerega se zdi, da dobijo vsi elementi nov pomen, ker so medsebojno sistemsko referenčni. Dodelitev pomenov v bistvu ni dodelitev novih pomenov, temveč vpeljava reda v zmedo še neoznačenih dogodkov.

kov",¹¹ ki so prisotni v posamezniku in se ohranjajo skozi njegovo zgodovino, ne upoštevajoč, ali je točka simbolizacije diahrona in ustvarja pomene, ki jih prereže kulturna intervencija, ali retroaktivna oz. sinhrona, ki pomene vzpostavi za nazaj.

"PRIVATNO REALNO"

Posameznik je v svojem delovanju podvržen načelu ugodja in v okviru tega načela išče zadovoljitev, vendar ga ne dobi na takšni ravni, kot bi si želel. Zadovoljiti se mora namreč z ekvivalenti, ki so nadomestek *das Ding*, enako kot je reprodukcija v primerjavi z originalom. Ali kot pravi Lacan, *das Ding* je: "... po svoji naravi ... v ponovnih najdbah objekta reprezentirana z Drugo rečjo" (Lacan, 1986/1988:120). Z vsakim objektom, ki ne nudi popolne zadovoljitve (torej z vsakim, ki je ne-mati), je subjekt razočaran in išče novo zadovoljitev, ki bi se bolj približala prvotni. Vendar je to iskanje obsojeno na neuspeh, je v temelju spodletelo srečanje. Ta *slu*, ki ga žene, pa, kot je moč videti, ni nagonska in ne izvira iz naravne sfere, pač pa je družbeno-simbolno konstruirana. Prepoved torej posredno ustvarja gibanje, vedenje, behaviour subjekta. Ni *das Ding* tisti, ki poseblja kulturno normo, pač pa je tisti, "ki človeka požene po poteh označevalca" (Lacan, 1986/1988:135) in predstavlja oporo delovanju posameznika znotraj kulturnih okvirov specifične kulture. Množica pravil, ki posameznika omejujejo in menda tudi determinirajo, je ravno ključna za vzpostavitev njegovega kategorialnega-vedenjskega aparata. Lacan pravi takole:

"Ali je Zakon Stvar? Nikakor! Vendar pa vem za stvar le preko Zakona. Dejansko mi ne bi padlo na pamet, da bi si jo želel, če mi Zakon ne bi rekel – ne želi je." (ibid.: 85).

Koncept "*das Ding*" nazorno prikaže, da kulturna intervencija ne opravi svojega dela v celoti, saj se v posamezniku ohranja nek preostanek, ki (ne) glede na prepoved incesta vzame za matrico mater, ki služi kot model za vse kasnejše "kulturno sprejemljive objekte". S tem ko kultura intervenira in prepoveduje, s tem tudi zapoveduje in tako transgresira samo sebe. Prav to ponazarja lacanovski *das Ding*: prepoved, ki je zastopana s strani kulture, je reprezentirana skozi prepovedan objekt, ki pa je vendarle najbolj zaželen objekt. *Das Ding* se torej kaže kot točka transgresije in ambivalentnosti. Ob tem se nam skorajda mora postaviti vprašanje, ali je posameznik res popolnoma podvržen kulturni intervenciji ali morda ni tako?

Kot kaže, kulturni intervenciji nekaj vendarle uide in koncept *das Ding* nudi odgovor na zgornje vprašanje. Posameznikova realnost je koncipirana na način prvega velikega Drugega, kar se kasneje v abstraktnem konceptualnem aparatu označi kot *das Ding* in se ujema z občim družbeno-kulturnim konceptom realnosti – Simbolnim. Tudi izvršeni subjekt je oropan popolnega pokritja s strani označevalca. Subjekt je luknjičav in ne more biti popoln produkt kulturnega. Protipola pa ne predstavlja biološko-fizični pol človeka (če sprejmemo diadno delitev), pač pa luknja v formalizaciji, skozi katero se vpišuje Realno.¹² Tudi posameznikovo jedro je Realno. Subjektovo jedro je resda v

¹¹ Termin "čutni podatki" (sense data) si sposoja m od angleškega filozofa Bertranda Russella, iz njegove knjige *The problems of philosophy* (Oxford, London, 1912), kjer nimajo povsem enakega pomena, vendar izraz ohranja neko nevtrarno označbo za podatke, ki so sprejeti in (še) ne kategorizirani.

¹² Razmerje med Realnim, Simbolnim in Imaginarnim je zaznamovano z učinkom "retroaktivne določitve". Na Realno zmeraj gledamo z zornega kota Simbolnega, zavzemamo perspektivo "v simbolno iniciiranega posameznika". S tega stališča se zdi, da Realno predhodi simbolnemu, da je že zmeraj stalo pod Simbolnim, ker lahko zaznamo pojave, ki niso simbolizirani, ki uhajajo simbolni določitvi. Ti pojavi se nam zdijo kot izbruh nekih nedoločenih, nam neznanih, nedefiniranih dogodkov, ki jih pri Lacanu po-

Drugem, vendar ta Drugi ne ve nič o tem. Kajti njegova vednost je iz njega evakuirana. Vedenje o subjektu je vpisano v red Realnega. Sleherni subjekt ima svojega ključnega označevalca v Drugem, v das Ding, vendar je to element, ki je sam v sebi nemožen – Realen, in kot tak izpade iz Drugega, Simbolnega (prim. Žižek, 1982:345).

Če se torej subjekt konstituira na podlagi intervencije reda Drugega (Drugi je tisti, ki zastopa Simbolni red), pri tem pa je ta red sam po sebi luknjičav, nepoln, nekonsistenten – ostaja pri konstituciji subjekta nek manko simbolne intervencije. Ta manko pa se kaže kot ne-polna ujetost subjekta v red Simbolnega, v red kulture. Ob tem ne moremo ostati slepi za nek preostanek, ki zmeraj uide kulturi, intervenciji Simbolnega in se vpisuje na neki ne-diskurzivni obči simbolni ravni. Ta preostanek se zapolni s koncepcijami "privatnega Realnega".¹³ Torej z nekimi ne-spominskimi¹⁴ "čutnimi podatki",¹⁵ ki so ušli simbolizaciji in so v svoji osnovi dejanski in realni. Ti podatki lahko imajo svoje domovanje, svoj locus zgolj v sferi, ki se jo Lévi-Strauss trudi zanikati in jo uvrstiti v red kulturnega – Simbolnega – to je v sferi psihičnega oziroma psihološkega. Locus psihološkega torej ni zgolj v kulturno-socialni sferi, v sferi Simbolnega, pač pa še v neki drugi sferi – v Realnem. Če Realno ubeži Simbolnemu, ki gre z roko v roki s kulturo, in ne pokrije posameznika kot dela sveta reči, potem je jasno, da mora ta preostanek izvirati iz predpostavljene "ontološkega minimuma" – Realnega. To Realno jedro predstavlja namreč skrito osnovo posameznikovega delovanja, njegovo bistvo, ki se odteguje zavestnemu spoznanju prav tako kot skozi simbolno označeno nezavedno.

***

Zapišimo in povzamimo zgornje trditve v bolj sociološki terminologiji: sfera psihološkega ali psihičnega torej predstavlja locus kulture, kot lahko beremo preko vedenja posameznikov. Vendar se psihološko polje in polje kulture ne prekrijeta, saj v sferi psihičnega skozi proces pridobivanja izkušenj v posameznikovi privatni zgodovini ostane nek presežek, ki ga polje kulture ne zajame. Ta preostanek se vpisuje v polje, ki

znamo pod imenom "vdora Realnega" (Lacan, 1972-73/1985:85). Prav to pa napeljuje k misli, da so morali obstajati že nekako pred, ali pod Simbolnim, določenim z govorico, skratka pred "simbolno definiranim svetom". Vendar ne gre za časovno ali prostorsko prednost Realnega pred Simbolnim. Tako Realno kot Simbolno sta "vselej že tukaj", le da se posamezniku z njegovega gledišča – to je z zornega kota Simbolnega – zdi, da Realno obstaja pred njim samim in Simbolnim.

¹³ "Privatno Realno" – kot poimenujem del, košček Realnega, ki ga lahko primerjamo s tem, kar Lacan v svoji kasni fazi označi s pojmom "objet petit a", – je popolnoma specifičen element množice Realnega: gre za dejstva, ki so sestavljala posameznikovo privatno zgodovino in so lastna zgolj njemu, kot enkratnemu, neponovljivemu mediju za zapis podatkov, ki so zabeleženi skozi privatni historat specifičnega subjekta. Pridobivanje podatkov sicer je diahrono, vendar so zabeleženi v smislu kategorij nezavednega, se pravi, brez časovne in vrednostne ocene. Posameznikovo privatno Realno si je treba predstavljati kot disketo, na kateri so zapisani vsi neoznačeni dogodki-dejstva, ki so se primerili posamezniku skozi vso njegovo zgodovino. Poudariti želim namreč to, da so privatni spominski dogodki retroaktivno, po principu "točke prešitja" označeni in kategorizirani v smislu občega kulturnega konteksta – Simbolnega. In če pri posamezniku v procesu simbolizacije pride do nekega preostanka, ki se je odtegnil formaliziranju, se v ta preostanek vpisuje ravno to elementarno, egalitarno polje spominskih podatkov, ki niso podvrženi redu označevalca.

¹⁴ V smislu simbolizacije je uporaba pojma "spomin" vezana ravno na to zajetje, vpis v red Simbolnega. Ko govorimo o spominu, govorimo o "simboliziranem spominu", ne pa o morebitnih "spominskih preostankih", ki so prisotni kljub dejstvu, da so ušli simboliziranju. Pojem "spominski preostanki" je aluzija na Freudove znane "Tagesreste" iz Traumdeutung. (prim. Freud, 1900/2000).

ubeži nomičnemu v družbi. Lahko ga torej lociramo onstran kulture, čeprav je nekako pogojen z njenim delovanjem, ni pa simboliziran na kulturno standardiziran način. Ta presežek je potrebno upoštevati pri govoru o kulturnem determinizmu, saj je posameznikovo delovanje v veliki meri odvisno od tega privatnega faktorja, ki se v transgresirani obliki naslanja ravno na kulturna pravila. Če torej posameznik krši kulturno postavljene normative, jih krši prav zaradi statusa prepovedanega, ki ga ti normativi imajo. V njegovo privatni izkušnji obstaja namreč niz dogodkov, ki so se ohranili kot serija neoznačenih podatkov in služijo kot dodaten, anomičen generator posameznikovega ravnanja v družbi.

Odklop od reda kulturnega še ne pomeni svobodnega delovanja posameznika, pač pa uokvirjenost z drugimi kategorijami. Posameznik v enem spektru svojih ravnanj še zmeraj deluje v okviru pravil, vendar v službi drugega gospodarja. Namreč množici neartikuliranih, nesimboliziranih dogodkov iz svoje enkratne in neponovljive zgodovine, ki začnejo delovati v trenutku, ko trči na "označene" zahteve oziroma zahteve Simbolnega. V medsebojnem odnosu sinhronije in diahronije, ki zmeraj predstavlja bojno polje, na katerem mora teoretik zavzeti stališče ene ali druge perspektive, pa "privatno Realno" izraža spoj obeh perspektiv. Gre za diahrono oblikovano "podatkovno mrežo", ki pa se manifestira, izreka sinhrono v vedenju posameznika, ko le-ta s svojo privatno podatkovno-označevalno mrežo trči v občo simolno-označevalno mrežo.

V duhu tega presežka kulturnega morda velja na novo premisliti tudi kategorijo nezavednega, četudi v precep vzamemo najširše pojmovanje nazavednega v freudovski tradiciji, kjer gre za prekrivanje pojmov Simbolnega in nezavednega. Kajti eden temeljnih Lacanovih aksiomov je, da je "nezavedno strukturirano kot govorica" (prim. npr. Lacan, 1969/1988:227). Kategorija privatnega realnega pa se odteguje Simbolnemu in s tem govorici, čeprav vse kaže, da v posamezniku deluje kot nezavedno, ki je pri Lacanu razumljeno striktno označevalno. V grobem bi lahko "privatno Realno" primerjali s fantazmo, ki ima svoj izvor prav v realnem jedru, ki pa deluje na podlagi podobe in glasu. Z razliko, da gre pri "privatnem Realnem" za niz dogodkov, ki niso opredeljeni zgolj s tema čutnima zapisoma, pač pa morda širše.

Prav tako pa na drugi strani (zorni kot "nature") ne gre za biološko-fizološki deterministični faktor, ki bi vplival na posameznikovo ravnanje. Saj smo v različnih kulturah priča tako različnim individualnim variacijam ravnanj, da glede na biološki ustroj človeka kot vrste tako širok spekter različnih reakcij na dražljaj ne more biti strukturiran.

V smislu povedanega lahko torej "privatno Realno" razumemo kot koncept za reševanje težav humanističnih znanosti takrat in tam, ko te znanosti poskušajo razložiti zelo širok spekter za posameznika enkratnih, individualno variiranih ravnanj, v nekem specifičnem kulturnem okolju.

LITERATURA

- Barnouw, Victor (1985): *Culture and personality*. The Dorsey press, Homewood.
- Durkheim Emile (1912/1965): *The elementary forms of religious life*. New York, Free press.
- Freud, Sigmund (1905/1995): *Tri razprave k teoriji seksualnosti*. Studia Humanitatis, Ljubljana.
- Freud, Sigmund (1900/2000): *Interpretacija sanj*. Studia Humanitatis, Ljubljana.
- Godina, V. Vesna (1985): *Bipolarost socializacijskega procesa*, *Anthropos* 1985, št. 1/2, strani: 392-403.
- Lacan, Jacques (1986/1988): *Etika psihoanalize, Delavska enotnost*, Ljubljana.
- Lacan, Jacques (1972-73/1985): *ŠE (Seminar XX, 1972/73)*, *Analecta*, Ljubljana.
- Lacan, Jacques (1969/1988): *SPIŠI*, *Analecta*, Ljubljana.
- Lévi-Strauss, Claude (1950/1996): *Uvod v delo Marcela Maussa*, v: *Marcel Mauss, Esej o daru in drugi spisi*, Studia Humanitatis, Ljubljana.

- Lévi-Strauss, Claude (1983/1985): Oddaljeni pogled, Studia Humanitatis, Ljubljana.
- Lévi-Strauss, Claude (1958): Strukturalna antropologija, Stvarnost, Zagreb.
- Mauss, Marcel (1950/1998): Sociologija i antropologija, XX. vek, Beograd.
- Sapir, Edward (1994): Psychology of culture: A course of lectures, Mouton de Gruyter, New York.
- Sapir, Edward (1921/1949): LANGUAGE: An introduction to the study of speech, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, New York, London.
- de Saussure, Ferdinand (1916/1997): Predavanja iz splošnega jezikoslovja, Studia Humanitatis, Ljubljana.
- Tylor, Edward B. (1871): Primitive culture, London.
- Žižek, Slavoj (1983): Tri predavanja na simpoziju ob ustanovitvi društva za teoretsko psihoanalizo, Problemi-Razprave, št. 4-5, 1983, str. 1-38.
- Žižek, Slavoj (1982): Zgodovina in nezavedno, Cankarjeva Založba, Ljubljana.